

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД „ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”

РИЖИКОВ Вадим Степанович

УДК 378.011.3 – 051 : 34 (043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
КОНСТРУЮВАННЯ ЦІЛЬОВИХ МОДЕЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Луганськ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Міжрегіональній академії управління персоналом (м. Київ), Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор **Курило Віталій Семенович**, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор **Лігоцький Анатолій Олексійович**, Національна академія внутрішніх справ (м. Київ), професор кафедри прикладної педагогіки та роботи з персоналом; доктор педагогічних наук, професор **Докучаєва Вікторія Вікторівна**, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, професор кафедри дошкільної та початкової освіти; доктор педагогічних наук, доцент **Діденко Олександр Васильович**, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький), начальник кафедри соціально-економічних дисциплін.

Захист відбудеться 12 червня 2013 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.01 у Державному закладі „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2, ауд. 376.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2).

Автореферат розіслано 10 травня 2013 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. І. Черв'якова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Соціально-політичні й економічні умови розвитку держави, що значно змінилися в Україні в останні десятиріччя, актуалізували низку проблем вищої освіти загалом і юридичної освіти зокрема. Зміни в системі юридичної підготовки фахівців в Україні пов'язані з підвищенням значення права в житті суспільства, розширенням меж правової діяльності у сферах державного будівництва, економіки, забезпечення суспільного порядку тощо. Відтак значно збільшився престиж юридичної професії, попит на юристів.

Розвиток України як незалежної правової держави, удосконалення законодавства вимагають значного реформування системи професійної підготовки кваліфікованих юридичних кадрів, створення нової генерації юристів, здатних працювати в сучасних динамічних соціальних, економічних і політичних реаліях. Вирішення цього завдання пов'язано зі зміною акцентів у меті вищої освіти на розв'язання проблеми цілісного розвитку особистості майбутнього юриста, якому притаманні самостійне юридичне мислення, професійна юридична правосвідомість, моральні принципи, що ґрунтуються на верховенстві права.

Юридична праця є складним видом професійної діяльності, яка охоплює широкий контекст правової системи суспільства. Професійна діяльність спеціаліста в галузі права (слідчий, прокурор, суддя, адвокат, юрисконсульт, нотаріус та ін.) спрямована на вирішення державних завдань правосуддя і створення системи особистої та суспільної безпеки. Правова діяльність накладає обов'язки оперативного регулювання процесів професійної взаємодії, розв'язування конфліктів та протиріч, які мають вірогідність відбуватися між суб'єктами та об'єктами права. При виконанні своїх професійно важливих обов'язків юрист повинен розуміти власну відповідальність за майбутні соціально-економічні, психологічні, моральні наслідки, що можуть виникнути в результаті його професійних дій.

Нині зростання соціального запиту на професію юриста актуалізує проблему оптимізації професійної підготовки майбутніх юристів, зокрема, розробки та впровадження цільових моделей професійної підготовки спеціалістів. Цільова модель професійної підготовки майбутнього юриста в сучасних соціально-економічних реаліях визначає мету й завдання підготовки, її особливості (теоретична, психолого-педагогічна, психофізична, практична підготовка). Цільова модель постає в якості системотвірного чинника процесу професійної підготовки майбутніх юристів; структурує набір професійних знань, навичок та вмінь, а також основних професійно важливих якостей, зібраних воедино, з урахуванням спеціалізації діяльності юриста та особливостей професійних завдань.

Особливості юридичної діяльності як соціокультурного феномену розкрито в дослідженнях С. Гусарева, А. Жалинського, Ф. Бойл (F. Boyle), Д. Каппса (D. Capps), Ф. Плаудена (Ph. Plowden), К. Стенфорд (C. Sandford) та ін. Образ юриста в сучасній європейській культурі розглядала Ж. Алексєєва.

Теоретико-методологічні засади юридичної педагогіки представлено в наукових розвідках таких науковців, як В. Кікоть, К. Левітан, О. Столяренко та ін., юридичної психології – О. Бандурка, С. Бочарова, В. Бочелюк, В. Васильєв, М. Порубов, О. Порубов, Ю. Чуфаровський та ін., юридичної деонтології – І. Бризгалов, О. Скакун, С. Сливка та ін.

Дидактичні й методичні засади професійної підготовки майбутніх юристів у вищій школі розглянуто в працях таких дослідників, як В. Андросюк, О. Бандурко, В. Барко, Ф. Думко, В. Комаров, А. Лігоцький, В. Синьов, С. Сливка, В. Тацій, М. Шерман, Г. Яворська та ін. Сучасні технології юридичної освіти, зокрема організацію юридичних клінік, представлено в студіях А. Байкова, С. Балашенка, А. Войтика, Л. Воскобітової, А. Галая, А. Гутникова, В. Єлова, В. Молдована та ін.

Теоретико-методологічні засади розробки професіограми сучасних юристів ґрунтуються на положеннях професіологічного підходу (Є. Балакірева, А. Бе/єляєва, Е. Калицький та ін.), загальних вимогах до професіограм (В. Бодров, О. Іванова, Є. Климов, А. Маркова та ін.). Проблеми розробки професіограми сучасного юриста розглянуто в працях В. Васильєва, А. Жалинського, О. Скакуна та ін.

Наукові дослідження проблем формування та розвитку майбутнього фахівця юридичної галузі в процесі професійної підготовки базуються на положеннях і висновках: сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Курило та ін.), теорії розвитку фахівця в умовах неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, А. Лігоцький, С. Сисоєва, І. Федотенко та ін.), досліджень проблем університетської освіти (О. Глузман, О. Мещанінов та ін.), психології професійного розвитку особистості (Б. Ананьєв, В. Бодров, А. Деркач, Е. Зеєр, Є. Климов, А. Маркова, Е. Симанюк, В. Шадриков та ін.).

Привертають увагу розвідки останніх років, у яких визначено специфіку професійної підготовки майбутніх юристів у таких аспектах: проблеми психологічного супроводу діяльності майбутніх правознавців (В. Барко, Т. Бичкова та ін.), формування професійно значущих якостей майбутніх юристів (О. Конуп, І. Марчук, В. Монастирський, М. Шерман та ін.); їхньої професійної компетентності та професійних умінь (Т. Трегубенко, С. Усков та ін.), актуальні проблеми виховання майбутніх правоохоронців (В. Ортинський, В. Ряшко та ін.). Заслужують на увагу

дослідження таких аспектів підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності, як: формування комунікативних якостей особистості майбутнього фахівця (С. Богдан, М. Ісаєнко та ін.), підготовки до роботи в міжнародних правоохоронних організаціях (Л. Дягілева), формування професійної правової свідомості (О. Косаревська), формування професійної культури (І. Михайліченко), формування соціально-професійної зрілості (Г. Яворська) тощо.

У дисертаційних роботах останніх років досліджено різні аспекти професійної підготовки фахівців юридичної галузі – застосування педагогічних технологій у процесі фахової підготовки майбутніх юристів (А. Рибачук), організація самостійної роботи студентів заочної форми навчання вищих навчальних закладів юридичного профілю (О. Василенко), педагогічні умови формування суб'єктності майбутніх юристів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін (С. Пелипчук), психологія формування професійної Я-концепції майбутніх юристів (Р. Каламаж), соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки (А. Білоножка), формування моральної культури як складника професійної підготовки майбутніх юристів (О. Денищик), формування професійного мовлення майбутніх юристів (М. Криський), формування професійної культури майбутніх юристів: філософсько-правове дослідження (Б. Чупринський), формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності (Ю. Бойко), акмеологічні детермінанти розвитку суб'єктності майбутніх юристів (М. Ченгаєв), формування культури професійної діяльності майбутніх юристів в умовах інформатизації освіти (Н. Абдєєва), формування ключових компетенцій майбутніх юристів (С. Ситніков), виховання професійно значущих особистісних якостей майбутніх юристів у ВНЗ (О. Шрайбер), професійно-особистісне становлення студентів – майбутніх юристів в умовах практико орієнтованого навчання (І. Мещерякова), використання нових інформаційних технологій у процесі професійної підготовки юристів у ВНЗ (Є. Веретенникова), педагогічні умови успішності професійної діяльності юристів (А. Чакрян) та ін.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць щодо різних аспектів професійної підготовки майбутніх юристів, питання розробки та впровадження цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів недостатньо розроблені та потребують цілеспрямованої наукової уваги.

Аналіз теорії та практики підготовки майбутніх юристів у вищих навчальних закладах засвідчує наявність *протиріч* між: потребою суспільства й держави у творчих, професійно компетентних фахівцях,

здатних до самостійної перетворювальної діяльності, та переважанням екстенсивних, репродуктивних форм і методів навчання майбутніх юристів; потребою сучасного суспільства у фахівцях, здатних до пошуку та реалізації оптимальних шляхів, умов і засобів юридичної допомоги, захисту, підтримки й обслуговування населення, та організацією вищої юридичної освіти, що не повною мірою забезпечує формування й розвиток відповідних професійних знань та вмінь майбутніх юристів; системою професійної підготовки спеціалістів юридичної галузі (зорієнтованої переважно на формування спеціальних знань і на оволодіння відповідними до них технологіями) та необхідністю розробки нових інноваційних підходів, що забезпечуватимуть розвиток особистості майбутнього юриста та його здатність до саморозвитку; сприятливими умовами для самостійної, творчої професійної діяльності майбутніх юристів, що складаються в період модернізації діяльності вищої школи, та недостатньою готовністю викладачів вищих навчальних закладів до їх використання.

Подолання означених суперечностей потребує системного впровадження цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів, створення сприятливих психолого-педагогічних умов для їх професійного становлення та розвитку, формування професійно значущих якостей, необхідних для забезпечення успішного розв'язання професійних завдань майбутньої юридичної практики.

Об'єктивна суспільна значущість якісної професійної підготовки майбутніх юристів, недостатність розробки теоретико-методологічних та методичних засад цілісної системної підготовки юристів-професіоналів, недостатній рівень теоретичної дослідженості проблеми конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів та її практичного впровадження в умовах вищого навчального закладу зумовили вибір теми дисертаційної роботи **„Теоретичні і методологічні основи конструювання цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах комплексної теми наукової роботи „Управління навчальними закладами: Європейський вектор розвитку” кафедри управління навчальним закладом Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ) (протокол № 1 Вченої ради МАУП від 21.09.2011 р.).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ) (протокол № 6 від 2 липня 2008 року) та узгоджено рішенням бюро Ради з координації наукових

досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 1 від 24 лютого 2009 року)

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх юристів у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – теоретичні й методологічні засади конструювання цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів у вищому навчальному закладі.

Мета роботи – обґрунтувати теоретико-методологічні засади конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів, експериментально перевірити її науково-методичне забезпечення.

Концепція дослідження. В основу дослідження покладено положення щодо розуміння професіографічного профілю юриста як головної детермінанти його професійної підготовки, що забезпечує відповідність майбутнього юриста вимогам кваліфікаційних характеристик, а також зростаючим соціальним, економічним та правовим потребам суспільства. Ця ідея зумовлює необхідність конструювання та практичної реалізації цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів як необхідної основи системної, цілеспрямованої, неперервної юридичної освіти, яка ґрунтується на органічній єдності теоретичної, практичної, психолого-педагогічної, психофізичної підготовки й забезпечує високий рівень професійної готовності майбутніх юристів.

Дослідження теоретико-методологічних засад конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів передбачало застосування системного підходу (В. Беспалько, М. Каган та ін.) як підґрунтя в розумінні сутності та специфіки організації професійної підготовки майбутніх юристів, розгляду юридичної освіти як системи, здатної до самоорганізації. Системний підхід щодо процесу професійної підготовки майбутніх юристів є методологічним механізмом вивчення становлення майбутнього юриста як складної, багаторівневої системи, яка вирізняється своїми компонентами, показниками, функціональними особливостями, ієрархією побудови, динамікою розвитку.

Ґрунтуючись на фундаментальних положеннях професіографічного підходу, згідно з яким професіограма будь-якого фахівця, зокрема й майбутнього юриста, є узагальненим ідеальним уявленням про модель спеціаліста, що відбиває найбільш узагальненні характеристики та вимоги, ми вважали за можливе й доцільне зосередити увагу на конструюванні однієї (інваріантної) цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів, яка за відповідних умов і в разі необхідності може бути трансформована в певну множину варіативних цільових моделей

професійної підготовки фахівців юридичного профілю залежно від спеціалізації (підготовка суддів, прокурорських працівників тощо).

Професійна підготовка майбутніх юристів представлена як цілісне утворення, ефективність функціонування якого залежить від оптимальності структури її складників та зв'язків між ними. Будь-які зміни у структурі чи функціонуванні окремого складника впливають на характер усієї системи. У зв'язку з цим системний підхід дозволив визначити структуру моделі майбутнього юриста (його професіографічний профіль), компоненти цільової моделі професійної підготовки фахівців, дослідити психолого-педагогічні умови, що забезпечують ефективність цього процесу.

Теоретико-методологічні засади конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів розглядаються як сукупність фундаментальних наукових положень: педагогіки та психології щодо моделювання професійної підготовки (поняття, концепції, педагогічні закономірності); теорії та методики професійної освіти, що спрямовані на забезпечення досягнення мети та завдань професійної підготовки майбутніх юристів. Теоретико-методологічні засади конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів в умовах вищого навчального закладу містять: концепцію, модель, критерії ефективності, психолого-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх юристів у вищому навчальному закладі.

Дослідження теоретико-методологічних засад конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів ґрунтується на тенденціях розвитку сучасної вищої освіти: гуманізації та гуманітаризації; пріоритетності професійного становлення та розвитку майбутніх фахівців; інноваційності організаційних форм навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Теоретико-методологічні засади конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів характеризуються єдністю трьох взаємопов'язаних складників: *професійного* – оволодіння майбутніми юристами сучасними технологіями юридичної допомоги, захисту, підтримки й обслуговування населення, сукупністю професійних умінь та навичок, досягнення успіху в професіоналізації та в професійній реалізації; *соціального* – спрямованого на формування гнучкості та динамічності у взаємодії з різними клієнтами в умовах юридичної практики, розуміння та прийняття себе й інших, досягнення максимально можливого рівня професійної соціалізованості завдяки включенню особистості до конструктивної діяльності, що запобігає соціальним негативам, порушенню правопорядку; *особистісного* – спрямованого на досягнення єдності ціннісних, моральних та особистісних характеристик,

пріоритетними з яких є: особистісна відповідальність, моральна свідомість; побудова системи моральних якостей з орієнтацією на принципи гуманізму, чільності права та соціальної справедливості.

Реалізація концепції конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів в умовах вищого навчального закладу потребує моделювання змістовного та технологічного забезпечення професійної підготовки, урахування психолого-педагогічних умов навчально-виховного процесу, що ґрунтується на компонентах та показниках професійної готовності майбутніх юристів.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що цілеспрямована системна професійна підготовка майбутніх юристів буде більш ефективною за умови конструювання відповідної цільової моделі, що передбачає:

– опору на системний підхід, що дозволяє визначити необхідні й достатні умови для поєднання теоретичної, практичної, психолого-педагогічної та психофізичної підготовки цих фахівців;

– розробку моделі (професіограми) юриста, яка відображає й науково обґрунтовує повний комплекс знань, навичок та вмінь, якими повинен володіти майбутній юрист-фахівець, а також основні професійно важливі й особистісні якості;

– визначення в якості мети конструювання та реалізації цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів високий рівень професійної готовності цих фахівців, що передбачає формування в студентів системи ціннісних орієнтацій, забезпечення загальної теоретичної підготовки, розвитку творчого потенціалу та навичок реальної практичної діяльності;

– науково-методичне забезпечення практичної реалізації цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів, орієнтованої на єдність теорії та практики, урахування різноманітності й складності завдань юридичної діяльності, значних психологічних та психофізичних навантажень у роботі, постійного перебування в умовах невизначеності, творчого пошуку нестандартних рішень;

– створення психолого-педагогічних умов, що передбачають застосування інтерактивних методів навчання, практичної зорієнтованості та професійного спрямування навчальних завдань, створення атмосфери діалогічного спілкування учасників навчального процесу, спільного пошуку оптимальних рішень в умовах існуючого правового поля;

– визначення сутності та змісту психолого-педагогічного складника професійної підготовки майбутніх юристів, що відображено в змісті дисциплін соціально-гуманітарного, професійного блоків підготовки й

спрямовано на формування в студентів знань, умінь і навичок конструктивної взаємодії з усіма суб'єктами правового поля, рефлексії професійної діяльності, правового виховання громадян, опанування основами психології юридичної діяльності;

– здійснення діагностики та контролю показників рівнів сформованості професійної готовності майбутніх юристів й адекватне коригування навчально-виховного процесу на підставі отриманих результатів діагностування.

Відповідно до проблеми, предмета, мети й гіпотези було сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати ступінь дослідженості проблеми юридичної освіти у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практичній діяльності вищих навчальних закладів.
2. Дослідити сучасний стан та тенденції професійної підготовки майбутніх юристів з урахування сутності й особливостей їх професійної діяльності.
3. Визначити методологічну основу конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів.
4. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів.
5. Розкрити сутність, структуру та особливості конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів.
6. Схарактеризувати особливості практико зорієнтованої підготовки майбутніх юристів засобами інтерактивних технологій.
7. Визначити сутність та специфіку психолого-педагогічної підготовки студентів юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах.
8. Розробити науково-методичне забезпечення реалізації цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів та експериментально перевірити його ефективність.

Методологічну основу дослідження становлять базові принципи теорії пізнання – науковість, діалектичність, історизм, цілісність, взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ і процесів дійсності; методологічні підходи: *системний*, що зумовлює структуру професійної підготовки майбутніх юристів з урахуванням системного характеру їхніх професіографічних характеристик, *суб'єктний* (розуміння суб'єктності особистості майбутнього юриста як результату її активної взаємодії із соціальним оточенням); *компетентнісний*, що розкриває загальну здатність і готовність особистості до професійної діяльності; *діяльнісний*, який визначає необхідність залучення майбутніх юристів до вироблення

професійних умінь та навичок; *особистісно зорієнтований*, який передбачає опору на професіограму майбутнього юриста як відображення комплексу професійно важливих особистісних якостей студента; *аксіологічний*, що демонструє ціннісне ставлення майбутнього фахівця до професійної діяльності; *акмеологічний*, що засвідчує провідну роль якостей особистості в професійному зростанні, досягненні особистістю вершини розвитку; *синергетичний*, що зумовлює виявлення та створення сприятливих умов для становлення складних, нелінійних особистісних утворень майбутніх юристів.

Нормативна база дослідження ґрунтується на основних положеннях Законів України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, Національної доктрини розвитку освіти, Концепції освіти XXI століття, Концепції національного виховання, Державній національній програмі „Освіта” (Україна XXI століття), Болонської декларації Євросоюзу, які наголошують на важливості принципу відповідності професійної освіти потребам особистості й суспільства, фундаменталізації професійної підготовки майбутніх юристів, її гуманістичної й професійної спрямованості, демократизму, неперервності, варіативності та інноваційності. Підґрунтям для реалізації завдань професійної підготовки майбутніх юристів є також Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні (редакція від 14.10.2009 р.) та інші нормативно-правові акти розвитку юридичної освіти в Україні.

Теоретичну основу дослідження становлять: положення системного (П. Анохін, В. Беспалько, І. Блауберг, М. Каган, Ю. Конаржевський, А. Кузнецова, О. Сидоркин, Е. Юдін), діяльнісного (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов), особистісно зорієнтованого (Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, М. Чобітько), компетентнісного (В. Байденко, І. Зимня, Є. Зеєр, А. Хуторської); наукові ідеї, концептуальні положення й теоретичні засади стосовно: філософії освіти (В. Андрущенко, В. Бех, В. Кремень, В. Курило, В. Огнев'юк); теорії становлення та розвитку фахівця в умовах професійної освіти (О. Діденко, В. Докучаєва, С. Гончаренко, А. Лігоцький, С. Сисоєва); психології особистості та психології праці (С. Батишев, Є. Климов, І. Кон, О. Леонт'єв, Б. Ломов, К. Платонов, В. Пономаренко, С. Рубінштейн, Н. Талізін, Б. Теплов); теорії та практики професіології, конструювання професіограм (О. Бандурка, А. Беляєва, С. Бочарова, Л. Герасименко, Є. Гербер, О. Землянська, О. Іванова, Е. Калицький, Р. Макаров); професійної підготовки юристів (В. Андрейцев, А. Андрощук, Г. Васильєв, П. Дагель, Г. Єртнісбаєва, А. Жалинський, В. Журавський, В. Кікоть, Н. Коваль, В. Майоров, В. Пліско, С. Сливка, А. Столяренко, Ю. Чуфаровський, Г. Яворська); психології юридичної діяльності та формування ціннісних

орієнтацій юристів (В. Андросюк, В. Андрошук, О. Афанасьєва, О. Бандурка, В. Бєдь, В. Бочелюк, І. Бризгалов, В. Васильєв, С. Гусарєв, Д. Завалішин, Я. Кондратьєв, В. Коновалова, О. Котикова, М. Костецький, І. Озерський, В. Пирожков, Н. Порубов, В. Романов, О. Скакун, А. Столяренко); концептуальні ідеї проектування в освітній галузі (В. Безруков, В. Безрукова, В. Беспалько, В. Докучаєва, О. Заїр-Бек, В. Краєвський, А. Лігоцький, О. Новиков, В. Радіонов, Н. Яковлєва), моделювання в психолого-педагогічних дослідженнях (Л. Апостель, С. Архангельський, Б. Глинський, В. Штофф, О. Уємов); теорія та практика використання сучасних технологій навчання майбутніх фахівців у виші (А. Алексюк, А. Вербицький, В. Дьяченко, О. Падалка, А. Панфілова, Д. Чернилевський), зокрема в професійній підготовці майбутніх юристів (С. Балащенко, А. Войтик, Л. Воскобітова, А. Галай, А. Гутников, В. Єлов, В. Молдован).

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети й перевірки гіпотези використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз філософської, психолого-педагогічної та юридичної літератури з проблеми дослідження для визначення теоретичних і методологічних засад дослідження, його понятійно-категоріального апарату, моделювання для розробки професіографічного профілю юриста, конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів; узагальнення та систематизація наукових положень з метою розробки та обґрунтування педагогічних принципів реалізації в навчально-виховному процесі цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів; контент-аналіз нормативно-правових документів, робочих планів і програм для визначення особливостей професійної підготовки юристів в Україні й шляхів її вдосконалення; *емпіричні* – анкетування, бесіди, спостереження, тестування, експертна оцінка для визначення рівня сформованості готовності майбутніх юристів до професійної діяльності; педагогічний експеримент для перевірки науково-методичного забезпечення цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів; *методи математичної статистики* для визначення статистичної значущості отриманих у ході експерименту результатів.

Експериментальна база дослідження. Експериментальну роботу здійснено в Кіровоградському інституті ім. Святого Миколая Міжрегіональної академії управління персоналом, Кіровоградському інституті розвитку людини Відкритого міжнародного університету розвитку людини „Україна”, Кіровоградському юридичному інституті Харківського національного університету внутрішніх справ МВС України, Інституті міжнародних відносин та лінгвістики імені Аверроеса та інституті права ім. Володимира Великого Міжрегіональної академії управління

персоналом (м. Київ), Кіровоградському відділенні Національної служби посередництва та примирення, Управлінні державної виконавчої служби Головного управління юстиції у Кіровоградській області, Національному форумі профспілок України, ВАТ „Олександрівське автотранспортне підприємство 13547”, ТОВ „Март-94”, Науково-дослідний центр Інноваційних технологій. Усього в експерименті взяли участь 1568 студентів (курсантів) з першого по п'ятий курс; 394 викладачі правознавчих кафедр, юристів-практиків, працівників організацій юридичного напрямку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *уперше:*

- обгрунтовано теоретичні та методологічні засади конструювання цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів (концепція, модель, критерії ефективності, психолого-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх юристів у вищому навчальному закладі);

- визначено теоретико-методологічні підходи до конструювання цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів, провідними серед яких є: системний, діяльнісний, компетентнісний, професіографічний, особистісно зорієнтований;

- визначено принципи конструювання цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів (випереджальність, контекстуальність, резонансність, нелінійність, динамічність, ресурсомісткість, нормативність, алгоритмічність, адресність, прогностичність);

- представлено цільову модель професійної підготовки майбутніх юристів з декомпозицією відповідного модельного ряду (концептуальна, змістовна та модель результату, що характеризує рівень готовності майбутнього юриста до професійної діяльності);

- розроблено науково-методичне забезпечення реалізації цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів;

удосконалено зміст освітньо-професійної програми підготовки майбутніх юристів, методи та організаційні форми професійної підготовки майбутніх юристів у вищому навчальному закладі, зокрема використання інтерактивних форм навчання в юридичній освіті; форми та методи психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів

подальшого розвитку набули наукові уявлення про особливості моделювання процесу професійної підготовки майбутніх фахівців, сутність та специфіку професіограми юриста, психографічного профілю юриста (когнітивна, регуляторна, вольова та комунікативна сфери); теорію та практику професійної підготовки майбутніх юристів, формування готовності студентів юридичних спеціальностей до професійної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблено: цільову модель професійної підготовки майбутніх юристів, професіограму та психографічний профіль юриста, науково-методичного забезпечення реалізації цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів, зокрема навчальні програми, плани, методичні рекомендації до дисциплін „Професійна діяльність юриста і методика правової роботи”, „Досудове виробництво з кримінальних справ”, „Сучасна концепція соціально-правової держави”, „Право соціального та пенсійного забезпечення”, „Теорія соціального управління”, методичні рекомендації щодо організації активної навчально-пізнавальної діяльності студентів, методичні рекомендації до проведення тренінгів, рольових та дидактичних ігор, мозкового штурму, інструктивні матеріали з метою оптимізації навчально-виховного процесу професійної підготовки майбутніх юристів.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх юристів у вищих навчальних закладах різного рівня акредитації, керівниками структурних підрозділів юридичних факультетів та інститутів з метою оптимізації процесу професійної підготовки майбутніх юристів; у системі неперервної професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації юристів з урахуванням специфіки їх подальшої діяльності; для самоосвітньої діяльності майбутніх фахівців юридичної галузі.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Кіровоградського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ (довідка про впровадження від 13.12.2010 р.); Кіровоградського інституту розвитку людини „Україна” (довідка № 15 від 05.12.2010 р.), Кіровоградського інституту ім. Святого Миколая Міжрегіональної академії управління персоналом (довідка про впровадження від 16.12.2010 р.); Одеського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом (довідка про впровадження № 24 від 30 серпня 2011 р.); Кіровоградського відділення навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ МВС України (довідка про впровадження № 3 від 2 вересня 2011 р.); Інституту права ім. Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ) (довідка про впровадження № 12 від 17 вересня 2011 р.); у процесі реалізації програм з підвищення кваліфікації юристів в Управлінні державної виконавчої служби Головного управління юстиції в Кіровоградській області, Інституті міжнародних відносин та лінгвістики імені Аверроеса Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ) (акт упровадження № 24 від 3 вересня 2011 р.), Національного форуму профспілок України, у системі

підготовки і підвищення кваліфікації юристів при Відділенні Національної служби посередництва та примирення в Кіровоградській області (акт упровадження від 22.03.2011 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження були представлені в доповідях та повідомленнях на наукових, науково-практичних та науково-методичних конференціях різного рівня: *Міжнародних*: „Професійна підготовка спеціалістів у світлі сучасних вимог” (Кіровоград, 2006), „Спорт, духовність і гуманізм у сучасному світі” (Донецьк, 2007), „Актуальні питання вищої професійної освіти” (Донецьк, 2009), „Шляхи подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи” (Київ, 2009), „Ціннісні пріоритети освіти у XXI ст.: інтеграція, творчість, інновації” (Київ, 2009), „Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: Європейський вектор розвитку вищої школи” (Луганськ – Москва, 2009), „Сучасні педагогічні технології і освітні системи XXI століття” (Кіровоград, 2009), „Сучасні педагогічні технології і освітні системи XXI століття” (Кіровоград, 2010), „Ціннісні пріоритети освіти у XXI ст.: соціалізація та соціальна адаптація особистості” (Київ, 2010), „Духовність українства у XXI столітті” (Кіровоград, 2011), „Україна в сучасних геополітичних та міжнародних економічних процесах” (Київ, 2011), „Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: формування міжкультурної комунікації” (Київ, 2011), „На шляху до науки XXI сторіччя” (Кіровоград, 2011), „Інноваційні підходи до науки XXI стріччя” (Кіровоград, 2012), „Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: Європейський вектор розвитку і національний контекст” (Київ, 2012); *Міжрегіональних*: „Иновационные технологии в образовательном процессе” (Краснодар, 2007), „Профспілки та освітні технології у сучасному розвитку ринкових відносин і самостійності держави” (Київ, 2007); *Всеукраїнських*: „Державна та регіональна політика України в умовах глобалізації” (Київ, 2008), „Державне управління в умовах політичної модернізації України: стан та проблеми” (Київ, 2009), „Державне управління: стратегія і тактика формування сучасного фахівця” (Київ, 2010), „Державне управління та місцеве самоврядування в Україні в контексті Європейської інтеграції” (Київ, 2011), „Роль українознавства у вихованні національної свідомості та гідності нової генерації українців” (Київ, 2011); *Міжвузівських*: „Сучасні інформаційні технології в управлінні професійною підготовкою операторів особливо складних систем” (Кіровоград, 2007), „Українознавство в системі освітніх закладів гуманітарного спрямування” (Київ, 2008), „Соціально-філософські та економічні аспекти співвідношення культури і інформаційного простору” (Рубіжне – Луганськ, 2009).

Результати дисертаційної роботи обговорювалися на засіданні кафедри управління навчальним закладом Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ), кафедр педагогіки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” та щорічних (2006 – 2011 рр.) звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ).

Публікації. Основний зміст дисертації висвітлено в 38 одноосібних публікаціях, зокрема: 2 монографії, 27 статей у наукових фахових виданнях.

Кандидатська дисертація „Методика формування економічної культури у процесі підготовки майбутніх юристів” (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) захищена у 2006 році в Луганському національному педагогічному університеті імені Тараса Шевченка, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури (328 джерел, з них 6 – іноземною мовою), 5 додатків на 44 сторінках. Робота містить 28 таблиць, 56 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 463 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми; визначено об’єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, концепцію та методи дослідження, його методологічну й теоретичну основи; розкрито наукову новизну, практичне значення; наведено відомості про впровадження результатів дисертаційної роботи.

У першому розділі – „**Сутність і сучасний стан професійної підготовки юристів**” – висвітлено сутність та значення юридичної освіти для розбудови незалежної правової держави; розкрито наукові засади професійної діяльності правознавців; охарактеризовано стан та тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх юристів; розкрито значення педагогічного складника в системі формування особистості майбутнього юриста.

У розділі в результаті теоретико-методичного аналізу наукових джерел (П. Біленчук, С. Гусарев, А. Лігоцький, С. Сливка) визначено підходи до характеристик юридичної діяльності, юридичної освіти та професійної підготовки майбутніх юристів.

Юридична діяльність охарактеризована як вид соціальної діяльності, яку здійснюють юристи з метою отримання відповідного правового результату, задоволення потреб та інтересів соціальних суб'єктів, спрямованої на збереження законності та правопорядку в державі. Ознаками юридичної діяльності визначено такі: єдність процесів пізнання юридичних явищ та їх використання в інтересах людей; здійснення професійно підготовленими фахівцями, які знають право й уміють його реалізувати; об'єктом юридичної діяльності є юридичні явища, опосередковані правом дії (дія або бездіяльність) людей, та результати цих дій. Узагальнено підходи до характеристики об'єктів професійної діяльності юриста, якими названо: події і дії, що мають юридичне значення; правові відносини, що виникають у сфері функціонування державних інститутів; правові відносини між державними органами, фізичними й юридичними особам.

Юридичну освіту визначено як процес неперервного особистісно-професійного становлення майбутнього юриста у вищому навчальному закладі, результатом якого є високий рівень професійної готовності, що дозволяє якісно вирішувати юридичні професійні завдання „за обов'язком честі і присяги”.

Узагальнення наукових досліджень з проблем професійної підготовки юристів у зарубіжних країнах (А. Андрощук, А. Мережко, О. Погрібний, С. Фокіна та ін.) засвідчило такі специфічні напрямки, форми та методи, як: період підготовчої служби в якості референдаря (Vorbereitungsdienst) (Німеччина); наявність Земельного положення про освіту і організацію іспитів для юристів (Aus-bildungs und Prüfungsordnung für Juristen (JAPO) (Баварія, Німеччина); складання підсумкових іспитів відповідно до стандартів, визначених асоціацією юристів (Великобританія), широке використання кейс-методу та клінічних методів (США), організація юридичних клінік тощо.

Аналіз теорії та практики юридичної освіти в Україні зумовив визначення шляхів її реформування: забезпечення чіткого порядку ліцензування, атестації й акредитації юридичних навчальних закладів; удосконалення системи профільних навчально-методичних об'єднань; посилення контролю за якістю юридичної освіти; контроль за дотриманням норм державного освітнього стандарту за напрямом „Право” в усіх ВНЗ; модернізація змісту юридичної освіти відповідно до вимог часу й рівня розвитку світового освітнього процесу, оптимізація співвідношення теоретичного та практичного компонентів професійної підготовки, упровадження інтерактивних форм та методів навчання, посилення практичної орієнтації усіх форм навчальної діяльності.

Визначено та охарактеризовано основні *принципи універсальності вищої юридичної освіти*: сприяння становленню культури злагоди, порозуміння й толерантності в суспільстві; доступність юридичної освіти для всіх, хто має відповідні здібності, мотивацію, поведінку; гарантія надання фундаментальних професійних знань, формування навичок і вмінь, виховання законослухняного громадянина; доцільність відбору форм професійної підготовки майбутніх юристів з метою задоволення правових потреб суспільства.

Процес професійної підготовки майбутніх юристів в умовах вищого навчального закладу визначено як сукупність професійного, соціального та особистісно-морального розвитку майбутнього юриста в сприятливих умовах технологічного та науково-методичного забезпечення фахової підготовки в освітньому середовищі вищого навчального закладу. Провідними завданнями професійної підготовки майбутніх юристів є такі: підготовка фахівців юридичної сфери, здатних творчо й відповідально використовувати професійні знання, навички та вміння; забезпечення реалізації завдання виховання правової культури, свідомості та відповідальності громадян; дотримання норм юридичної деонтології, виходячи з інтересів і держави, і окремого громадянина; оволодіння професійною культурою та професійно значущими для юриста якостями; прагнення до вдосконалення в професійній діяльності.

Виявлено *чинники впливу* вищого навчального закладу на професійну підготовку майбутніх юристів: створення професійно зорієнтованого освітнього середовища; відповідність змісту навчально-виховного процесу новітнім запитам юридичної практики; комплексний характер професійної підготовки майбутнього юриста; спрямованість навчально-виховного процесу на формування особистості майбутнього юриста тощо.

На основі аналізу психолого-педагогічної та юридичної літератури (С. Бочарова, В. Кікоть, К. Левітан, Ю. Чуфаровський, Г. Яворська та ін.), теоретичних засад побудови професіограми фахівця (Л. Герасименко, Р. Макаров), принципів професіографії і схеми побудови професіограми (В. Бодров), методичних засад професіографії (Є. Гарбер, В. Козача) встановлено доцільність розробки професіограми як теоретичного підґрунтя конструювання цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів, яка складається із змістовної частини (знання, навички, уміння), особистих якостей, психограми (психологічний складник), надає системності в підготовці майбутніх юристів.

Визначено, що модель професійної підготовки майбутнього фахівця має ґрунтуватися на існуючих освітніх стандартах професійної підготовки, професіограмі юриста, що всебічно розкривають сутність особистості

майбутнього юриста та його діяльності. Розробка такої моделі забезпечить оптимізацію професійної підготовки юриста, дасть можливість знайти найбільш ефективні форми й засоби навчально-виховного процесу.

З урахуванням методологічних підходів до розробки моделі фахівця (діяльнісний (В. Анісімова, О. Смирнова), суб'єктний (Є. Климов, О. Іванова, задачний (Н.Тализіна), системний (В. Шадриков), типології моделі фахівця (професіографічна та персонологічна) (Г. Суходольський) модель фахівця розглядається як ідеальна педагогічна мета, яка має бути досягнута у процесі професійної підготовки у ВНЗ. Така модель повинна відповідати не лише вимогам професійної діяльності, а й сучасному рівню соціокультурного розвитку суспільства, соціальних відносин, особливостям ринку праці, необхідності забезпечення мобільності фахівців, наскрізним компетенціям, притаманних фахівцям незалежно від спеціалізації.

Аналіз міждисциплінарного контексту розробки цільової моделі фахівця-юриста засвідчив наявність психологічного (О. Бандурка, С. Бочарова, О. Землянська), економічного (С. Сливка), суто юридичного (І. Бризгалов) підходів до вирішення цієї проблеми.

У розділі розкрито значення педагогічного складника в процесі професійної підготовки майбутніх юристів. Установлено, що значне місце в процесі підготовки майбутніх юристів посідає викладач вищого навчального закладу. Деталізовано *роль педагогічного впливу* в процесі професійної підготовки майбутніх юристів: забезпечення ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, сприяння самовдосконаленню та само розвитку майбутніх юристів, формування соціально-відповідального ставлення до майбутньої професійної діяльності, демонстрація зразків компетентності та моральності; формування ціннісного ставлення до юридичної діяльності. Визначено, що виховання майбутніх юристів у процесі їхньої професійної підготовки має ґрунтуватися на: ідеях гармонійного розвитку особистості фахівця, поєднанні завдань професійного та особистісного розвитку майбутніх юристів; урахуванні індивідуально-психологічних особливостей, потреб та запитів майбутніх юристів.

У другому розділі – **„Теоретико-методичні засади моделі професійної підготовки майбутнього юриста”** – охарактеризовано системний підхід як методологію розробки моделі професійної підготовки майбутніх юристів; розкрито структуру і зміст моделі професійної підготовки майбутнього юриста; розроблено професіограму та психограму майбутнього юриста; представлено психолого-педагогічний складник професійної діяльності майбутніх юристів.

Розробка теоретичних і методологічних засад конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів ґрунтується на методології системного підходу (П. Анохін, І. Блауберг, М. Каган, В. Садовський, Г. Щедровицький, Е. Юдіна та ін.), наукових положеннях щодо використання системного підходу в освітній галузі (В. Беспалько, В. Загвязинський, Ю. Конаржевський, Н. Кузьміна, А. Кузнецова, О. Сидоркін та ін.), визнанні системи як комплексу взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів, характер взаємодії яких зумовлює отримання фокусуемого результату (П. Анохін).

Охарактеризовано *вимоги системного підходу* до розробки цільової моделі професійної підготовки: фіксація певного переліку елементів, відокремлених від решти; становлення і класифікація зв'язків цієї множини – зовнішніх (зв'язків множини з метасистемою) і внутрішніх (зв'язків між елементами множини); визначення – на основі аналізу сукупності зовнішніх зв'язків – принципів взаємодії системи із середовищем; виділення серед множини внутрішніх зв'язків спеціального їх типу – системотвірних, що забезпечують упорядкованість системи; з'ясування, структури й організації системи (структура виражає інваріантний аспект системи, а організація – кількісну характеристику і спрямованість упорядкованості); аналіз основних принципів поведінки системи, які визначаються самою системою як цілісна організована множина; вивчення процесів управління, що забезпечують стабільний характер поведінки й досягнення системою результатів.

Обґрунтовано та доведено, що цілісний процес професійного становлення та розвитку майбутніх юристів передбачає інтеграцію теоретичної, професійно-практичної, психолого-педагогічної та психофізичної підготовки. Результатом цієї підготовки є готовність майбутнього юриста до професійної діяльності.

Здійснено розгляд психолого-педагогічної підготовки як одного зі складників системи професійної підготовки юристів. На підставі аналізу освітньо-кваліфікаційних характеристик, навчальних планів підготовки майбутніх юристів за освітньо-кваліфікаційним рівнем „бакалавр” відібрано навчальні дисципліни, за якими формується психолого-педагогічний профіль майбутніх юристів. Визначено перелік таких навчальних дисциплін: філософія, культурологія, основи педагогіки та психології, юридична психологія, історія та теорія вищої юридичної освіти, методика викладання курсу „Правознавство”, філософія права.

Психологічна підготовка майбутнього юриста представлена в дисертації як комплексний педагогічний процес, спрямований на формування в юристів інтелектуальних, вольових, соціально-

психологічних якостей, які можливо класифікувати за двома рівнями – психологічним та соціально-психологічним. Психологічний рівень передбачає: аналітико-синтетичні функції мислення, розумову мобільність, пам'ять (короткотермінову, вербально-логічну, оперативну, зорову, рухову тощо), сприйняття (швидкість, повнота, диференційованість), увагу (обсяг, стійкість, концентрація, розподіл, переключення), швидкість оцінки, творче осмислення великого потоку інформації і грамотне прийняття рішень.

Професійно-педагогічна культура юриста передбачає сформованість умінь та навичок взаємодії з суб'єктами правового процесу, управління правоохоронними органами, здійснення виховної роботи з персоналом правоохоронних органів, організацію правового виховання громадян тощо, спирається на педагогічну спостережливість і передбачливість, педагогічні здібності, уміння аргументувати юридичні докази, евристичність, культура юридичного діалогу, почуття міри, принциповість, поступливість, почуття гумору.

Урахування вимог системного підходу, аналіз особливостей юридичної освіти в сучасних соціокультурних умовах зумовив визначення *системи професійної підготовки майбутніх юристів* як комплексу ефективних засобів, специфічних процесуальних принципів, змісту, методів і прийомів формування професійних якостей, методів і критеріїв оцінки професійної готовності юристів, функціонування яких детерміноване цілями їх професійної підготовки й принципами конструювання моделей професійної підготовки, що фокусують наявні зв'язки й стосунки при вирішенні завдань професійної підготовки майбутніх юристів.

З урахуванням принципів професіографії (за К.Платоновим) (комплексності, цілеспрямованості, особистісного підходу, надійності, диференціації, типізації, перспективності й реальності) *професіографічний опис праці юриста* визначено як спосіб відображення внутрішньої та зовнішньої картини праці юриста, опис суб'єктивних і об'єктивних характеристик суспільно-правової діяльності.

Спираючись на дослідження В.Бодрова, означено складники *професіограми юриста*: загальна характеристика професії (описова частина професіограми), основні виробничі операції й умови праці, психограма. За результатами опитування та тестування 400 юристів різного посадового рівня й кваліфікації (юристи-практики; керівний склад правоохоронних органів; судді, прокурори, адвокати; професорсько-викладацький склад юридичних кафедр; студенти-юристи випускних курсів) здійснено практичну розробку професіограми юриста, визначено числові описи професіографічного профілю юриста – за п'ятибальною

шкалою оцінки представлено якості юриста-професіонала як особистості: професійно-ділові (4,83), морально-етичні (4,77), інтелектуальні (4,69), емоційно-вольові (4,75), організаційні (4,72).

Професіограма юриста відображає галузі його діяльності (органи законодавчої влади, юстиції, внутрішніх справ, прокуратури, слідчі та судові органи), посадові обов'язки (керівництво правовою роботою в організаціях, надання правової допомоги структурним підрозділам, складання юридичних документів, консультування клієнтів з різних юридичних питань, оформлення юридичних актів, консультування представників влади з юридичних питань та проблем тощо).

На підставі аналізу положень професіології, професіографічного підходу до визначення сутності професійної діяльності фахівців (Е. Балакірева, А. Беляєва, Е. Калицький, Р. Макаров та ін.) психограму фахівця представлено як опис психічних особливостей особистості, які відповідали б особистості „оптимального працівника”, як психологічний аналіз структури діяльності й характеристика вимог, що висувуються професією до психіки людини.

Психограма юриста містить опис психологічних характеристик і психологічно значущих якостей спеціаліста в галузі правознавства, вимоги до психофізичних особливостей (логічне мислення, розвинена пам'ять, мовленнєві навички, емоційна стійкість, стійка нервова система, розвинена функція уваги тощо), особистісних якостей (терпіння, комунікабельність, вміння розуміти іншу людину, почуття відповідальності та справедливості, уважність, чесність, принциповість, порядність, самостійність, наполегливість тощо). Соціально-психологічний рівень утворюють морально-вольові та організаційно-комунікативні якості й психологічні настанови особистості фахівця.

Контент-аналіз змісту професійної підготовки майбутніх юристів (на освітньо-кваліфікаційному рівні „бакалавр”), змісту навчальних програм дисциплін, що забезпечують психолого-педагогічну підготовку, анкетування юристів-практиків та студентів – майбутніх юристів переконливо довів необхідність оновлення чи часткової модернізації навчального матеріалу щодо підвищення рівня професійної готовності майбутніх юристів, розробки окремих змістових модулів до професійно-орієнтованих предметів.

У третьому розділі – **„Конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів”** – викладено концепцію конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів як теоретичний фундамент її розробки; представлено та схарактеризовано цільову модель професійно підготовки зазначеної категорії фахівців; психолого-педагогічні

умови її реалізації; наведено результати аналізу практики професійної підготовки майбутніх юристів у вищих навчальних закладах як підґрунтя для розробки досліджуваної моделі.

Процес конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів передбачав урахування теоретико-методологічних засад цього процесу, сутності структури та особливостей професійної діяльності юристів у сучасних соціокультурних умовах.

Провідними ідеями концепції є розуміння професіографічного профілю юриста як головної детермінанти конструювання цільових моделей його професійної підготовки, що забезпечує відповідність майбутнього юриста вимогам кваліфікаційних характеристик, а також зростаючим соціальним, економічним та правовим потребам суспільства.

Процес конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів включає мету, підходи (системний, діяльнісний, компетентнісний, професіографічний, особистісно зорієнтований), принципи (випереджальність, контекстуальність, резонансність, нелінійність, динамічність, ресурсомісткість, нормативність, алгоритмічність, адресність, прогностичність, інноваційності), чинники, етапи (проблематизація, діагностичне цілепокладання, моделювання, експертна оцінка, етап реалізації, аналітично-рефлексивний), структуру, суб'єкти досліджуваного процесу; визначає їхні функції, ресурси та дефіцити, ризики, оцінку та передбачуваний результат. Конструювання реалізується завдяки послідовному використанню сукупності методик, що описують універсальні та специфічні процедури. Визначальною ознакою досліджуваного процесу є методологічна функція прогностичного моделювання – синтезу випереджальної інформації для отримання кінцевого результату конструювання (цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів).

Установлено, що системотвірним ядром цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів є спрямованість її на досягнення цілісного інтегрованого результату, репрезентованого через сформовані рівні готовності до професійної діяльності.

Складниками моделі професійної підготовки майбутніх юристів є такі напрями професійної підготовки: теоретична, професійно-практична, психолого-педагогічна та психофізична.

У дослідженні професійна підготовка майбутніх юристів розглядається як інтеграційний процес, що забезпечує формування в зазначеній категорії фахівців фундаментальних правознавчих знань, умінь, навичок та професійно значущих якостей, що структуруються за чотирма напрямками підготовки, кожен з яких включає: відповідні цілі й завдання, зміст, організаційні й процесуальні дидактичні принципи, форми, методи

та засоби формування професійно значущих та особистісних якостей, педагогічну діагностику та оцінку професійної готовності юриста як результату підготовки студентів юридичних спеціальностей до професійної діяльності в сучасних умовах розбудови правової держави в Україні.

Результатом конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутнього юриста є розробка відносно складної конструкції, яка складається із сукупності моделей: концептуальної, змістовної та моделі результату, що характеризує рівень готовності майбутнього юриста до професійної діяльності

Концептуальна модель включає два блоки, а саме: загальну характеристику професії та особливості професійної діяльності юриста в сучасних умовах.

Змістовна модель віддзеркалює сукупність професійних знань та вмінь, професійно значущих та особистісних якостей, якими повинен володіти майбутній юрист відповідно до його професіограми (глибоке знання нормативно-законодавчої бази відповідних галузей права, відстоювання законності як основного пріоритету в професійній діяльності юриста, високий професіоналізм, уміння оперативно приймати рішення, відповідальність за прийняті рішення, непідкупність тощо).

Модель результату відображає сутність та особливості готовності майбутніх юристів до професійної діяльності.

Професійну готовність юриста представлено як результат професійної підготовки, що ґрунтується на знаннях сутності та специфіки професійної діяльності юриста, інтеграції мотиваційних, емоційних, інтелектуальних, психофізіологічних, психологічних та фізичних компонентів, що забезпечують ефективне виконання юристом професійних функцій і дій у штатній та екстремальній ситуаціях професійної діяльності.

У розділі в результаті теоретико-методичного аналізу та узагальнення визначено *критерії* (загальна теоретична підготовка майбутніх юристів, творчий потенціал і практична готовність до юридичної діяльності) та відповідні показники готовності майбутніх юристів до професійної діяльності. Визначено три рівні готовності: низький, достатній і високий.

Низький рівень передбачає відсутність чи мінімальність проявів показників готовності майбутніх юристів до професійної діяльності. Студенти цієї групи мають мінімальні теоретичні знання, але недостатньо вміють їх реалізувати в організації юридичної діяльності. Студенти (курсанти), які виявляють низький рівень сформованості готовності до професійної діяльності, не проявляють бажання долучатися до юридичної діяльності, уникають участі в професійно зорієнтованих формах роботи.

Достатній рівень засвідчує наявність показників готовності майбутніх юристів до професійної діяльності. Ці студенти (курсанти) достатньо обізнані щодо здійснення юридичної діяльності, володіють основними професійними компетенціями, вміють самостійно організувати та реалізувати всі етапи професійної роботи. Проте діяльність цих студентів (курсантів) часто буває вмотивована прагматичними мотивами академічної успішності, а знання вирізняються певною нестійкістю та епізодичністю проявів. Майбутні юристи залучаються до різних видів практичної професійно зорієнтованої роботи, проте ці прояви не мають постійного характеру, виникають під контролем викладача чи в тих ситуаціях, коли студент сам у цьому зацікавлений.

Високий рівень. Для майбутніх юристів, які виявляють показники професійної готовності на високому рівні, характерне чітке розуміння сутності, специфіки юридичної діяльності, прагнення професійно вдосконалюватись, розвивати свій творчий потенціал; уміння добирати техніки, прийоми професійної діяльності відповідно до ситуації соціально-правової практики. Такі студенти демонструють широкий спектр умінь планування та організації юридичної діяльності в сучасних ринкових умовах, прагнуть долучити інших студентів до форм юридичної діяльності.

У процесі дослідження визначено *психолого-педагогічні умови* забезпечення реалізації цільової моделі професійної підготовки майбутнього юриста: гуманізація й демократизація освіти в професійній підготовці майбутніх юристів; наступність у підготовці юридичних кадрів; неперервність професійної підготовки; використання в процесі підготовки майбутніх юристів інноваційних технологій; створення сприятливого психологічного клімату в колективі студентів; залучення до участі в роботі студентського самоврядування; оптимізація соціально-виховної діяльності викладачів і майбутніх юристів; наукова взаємодія зі студентами інших вищих навчальних закладів, участь у наукових проектах, конференціях, студентських олімпіадах; інтенсифікація та модернізація професійної підготовки майбутніх юристів засобами інтерактивних форм навчально-виховного процесу.

У четвертому розділі – **„Організація та результати експериментальної роботи з перевірки ефективності науково-методичного забезпечення впровадження цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів”** – розкрито перебіг дослідно-експериментальної роботи з перевірки ефективності науково-методичного забезпечення розробленої цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів; представлено аналіз результатів формуального експерименту та визначено перспективні напрями дослідження .

Дослідження проводилося впродовж 2007 – 2012 рр. та охоплювало чотири етапи науково-педагогічного пошуку. На *аналітико-констатувальному* етапі здійснено теоретичне осмислення проблеми дисертаційної роботи, проаналізовано стан її висвітлення у філософській, психолого-педагогічній та юридичній літературі; розглянуто сутність та значення юридичної освіти для розбудови в Україні незалежної правової держави; охарактеризовано стан та тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх юристів; розкрито сутність та зміст психолого-педагогічного компонента в системі формування особистості майбутнього юриста. У межах *аналітико-пошукового* етапу визначено об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження; розроблено та обґрунтовано концепцію та теоретико-методологічні засади конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів, програму та методику експериментальної роботи. На *експериментальному* етапі здійснено апробацію сконструйованої моделі та дослідно-експериментальну перевірку ефективності її науково-методичного забезпечення; проведено аналіз поточних результатів експериментальної роботи та її корекцію. На *узагальнювальному* етапі проведено систематизацію, узагальнення та аналіз одержаних результатів; зіставлення одержаних експериментальних даних з прогнозованими; сформульовано загальні висновки роботи та визначено перспективні напрями її подальшого наукового пошуку.

Спираючись на теоретико-методичні засади конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів, урахуваючи сутність та особливості підготовки юристів у ВНЗ та визначені психолого-педагогічні умови, було розроблено програму експериментальної роботи. Попередньо з числа студентів юридичних спеціальностей, які брали участь в експерименті, було сформовано дві групи: експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ), до складу яких увійшло по 784 особи в кожній. З метою коректного проведення експерименту перед його початком за допомогою методів математичної статистики було встановлено однорідність стартового стану КГ та ЕГ.

З урахуванням визначених критеріїв сформованості готовності майбутніх юристів до професійної діяльності (загальна теоретична підготовка майбутніх юристів, творчий потенціал та практична готовність до юридичної діяльності) на констатувальному етапі експериментальної роботи з'ясовано, що на констатувальному рівні встановлено переважно низький та частково достатній рівень сформованості показників професійної готовності і для студентів експериментальних, і контрольних груп.

Під час формувального етапу педагогічного експерименту в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів, включених до

дослідно-експериментальної бази, було впроваджено науково-методичне забезпечення реалізації цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів та експериментально перевірено його ефективність.

Змістовим стрижнем його стала навчальна дисципліна „Професійна діяльність юриста і методика правової роботи” та її навчально-методичне забезпечення. Розв’язанню дослідницьких завдань також сприяло оволодіння майбутніми юристами такими дисциплінами, як „Сучасна концепція соціально-правової держави”, „Право соціального та пенсійного забезпечення”, „Теорія соціального управління” та ін. У розділі представлено зміст психолого-педагогічних дисциплін, який було доповнено навчально-пізнавальною інформацією, адаптованою до професійної діяльності юриста, завдань та функцій, які він реалізує в процесі практичної роботи.

Упровадження науково-методичного забезпечення цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів було спрямовано на інтенсифікацію та модернізацію професійної підготовки зазначеної категорії фахівців засобами інтерактивних форм, методів та технологій (з урахуванням сучасних принципів діяльності юридичної клініки) за такими напрямками: застосування активних методів навчання майбутніх юристів у процесі лекційної роботи (лекція-бесіда – „діалог з аудиторією”; лекція-дискусія; лекція з елементами кейс-стаді; запитання-провокація, пов’язані з юридичними казусами; проблемні запитання тощо); модернізація проведення семінарських та практичних занять на основі використання інтерактивних методів професійно-практичної підготовки (мозковий штурм, „Акваріум”, „Займи позицію”, дебати та ін.), методу розробки проєктів професійно-орієнтованої тематики з наступною їхньою творчою презентацією. Так, зі студентами проводилося обговорення проблемних питань на основі використання методу мозкового штурму: „Соціальні зміни і розвиток суспільства: проблеми та перспективи”; „Шляхи подолання бідності в Україні” тощо; використання ділової гри як дидактичної форми професійної підготовки майбутнього юриста. Упроваджено низку рольових та ділових ігор (ігри-імітації, ситуаційні ігри, дидактичні ігри, професійні психотехнічні ігри). Наведено приклади методики проведення та навчально-методичного забезпечення застосування таких ігор, як: „Методи боротьби з тіньовою економікою”, „Економіко-правові аспекти управління акціонерним товариством”, „Трудові відносини між роботодавцем і найманими працівниками: попередження конфліктів”.

У розділі охарактеризовано форми та методи психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів на основі спеціально розробленого змісту

психолого-педагогічних завдань, що містять професійний контекст різних видів діяльності юриста і спрямовані на озброєння майбутніх юристів-професіоналів професійно-прикладними та психолого-педагогічними знаннями, необхідними для осмисленої діяльності в психологічно насичених умовах розв'язання професійно зорієнтованих завдань; формування професійно-педагогічних навичок та вмінь (аналітичні, комунікативні, організаційні, тактичні); розвиток педагогічних та психологічних здібностей, важливих для успішного здійснення професійної діяльності в контексті становлення ринкової економіки; підвищення професійно-психологічної стійкості в умовах соціально-політичної нестабільності; загартування професійних навичок і вмінь у процесі вирішення складних професійних ситуацій, максимально наближених до реальних службових, соціально значущих професійних ситуацій тощо.

Охарактеризовано та наведено приклади використання організаційних форм *психолого-педагогічної підготовки* майбутніх юристів: моделювання та включення в освітній процес контекстних навчальних ситуацій, що віддзеркалюють специфіку професійної діяльності фахівців зазначеного профілю, її функції, завдання та умови; застосування емоційно-вольових вправ із перешкодами, моделювання труднощів професійної діяльності майбутніх юристів; тренінги на розвиток пам'яті, уваги, спостережливості, гнучкості мислення, запобігання професійного вигорання.

У процесі розробки змісту, визначення форм, методів та технологій підготовки науково-методичного забезпечення цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів ураховано особливості психолого-педагогічної підготовки залежно від спеціалізації діяльності юриста (суддів, прокурорських працівників, митників, оперативних працівників, слідчих, особового складу спеціальних підрозділів міліції).

На контрольному етапі здійснено аналіз та оцінку результатів експериментальної роботи з метою перевірки ефективності професійної підготовки майбутніх юристів, її науково-методичного забезпечення як сукупного результату впровадження сконструйованої цільової моделі зазначеного процесу. Діагностичні методики були ідентичні тим, що використовувались на етапі констатувального експерименту; додатково було застосовано наративні методики: есе: „Як перетворити Україну на державу правової справедливості?” та міні-твір „Мої професійні здобутки: двадцять років потому”.

Контрольний етап експерименту передбачав: діагностику, узагальнення та опис емпіричних даних; побудову частотних та відсоткових розподілів (за кожним з визначених критеріїв готовності

майбутніх юристів до професійної діяльності та відповідними показниками); табличне та графічне представлення одержаних рядів та їх аналіз.

Здійснений аналіз результатів експериментального дослідження дозволив підтвердити наявність значної відмінності в рівнях готовності майбутніх юристів контрольних та експериментальних груп. У КГ студенти з високим рівнем професійної готовності склали 23%, з достатнім – 35%, з низьким – 42%; в ЕГ високий рівень було виявлено в 40% студентів, достатній – 45%, низький – лише в 15%. Абсолютний приріст кількості студентів з високим та середнім рівнем готовності до професійної діяльності) на кінець експерименту становить 20,91% (164 особи) для учасників контрольних груп та 83,93% (658 осіб) для учасників експериментальних груп, що в порівнянні – у 3,6 разу більше.

Результати динаміки рівнів професійної готовності майбутніх юристів представлено в таблиці.

Таблиця

Порівняльна оцінка сформованості рівнів підготовки майбутніх юристів (для КГ та ЕГ у % та абсолютних величинах)

Критерії	Рівні	784 особи		Динаміка	784 особи		Динаміка
		КГ до експ.	КГ після експ.		ЕГ до експ.	ЕГ після експ.	
Загальна теор. підготовка	Висок.	239 (30,48%)	250 (31,89%)	1,41%	235 (29,97%)	481 (61,35%)	31,38%
	Достат.	294 (37,5%)	301 (38,39%)	0,89%	302 (38,52%)	204 (26,02%)	-12,5%
	Низьк.	251 (32,02%)	233 (29,72%)	-2,3%	247 (31,51%)	99 (12,63%)	-18,88%
Творчий потенціал	Висок.	270 (34,44%)	284 (36,23%)	1,79%	274 (34,94%)	497 (63,4%)	28,46%
	Достат.	250 (31,89%)	261 (33,29%)	1,4%	247 (31,51%)	203 (25,89%)	-5,62%
	Низьк.	264 (33,67%)	239 (30,48%)	-3,19%	263 (33,55%)	84 (10,71%)	-22,84%
Практична готовність	Висок.	240 (30,61%)	254 (32,4%)	1,79%	242 (30,87%)	484 (61,73%)	30,86%
	Достат.	254 (32,4%)	278 (35,46%)	3,06%	260 (33,16%)	209 (26,66%)	-6,5%
	Низьк.	290 (36,99%)	252 (32,14%)	-4,85%	282 (35,97%)	91 (11,61%)	-24,36%

Аналіз показників дозволяє підтвердити наявність суттєвої позитивної динаміки розвитку професійної готовності майбутніх юристів експериментальних груп. Отримані дані щодо динаміки рівнів професійної готовності в результаті впровадження цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів та застосування розробленого науково-методичного забезпечення наочно демонструють, що в результаті педагогічного експерименту на базі авторської концепції підготовки майбутніх юристів мали місце істотні позитивні зрушення досліджуваних феноменів в ЕГ і фактично не змінилися в КГ.

За допомогою критерію χ^2 було підтверджено гіпотезу про те, що показники досягнутого рівня готовності майбутніх юристів в експериментальній та контрольній групах статистично відрізняються. Це дозволяє припустити, що сконструйована й упроваджена нами в освітній процес вищих навчальних закладів цільова модель професійної підготовки майбутніх юристів є ефективною, а розроблене науково-методичне забезпечення цілком сприяє цьому процесу та оптимально його забезпечує.

Це дає підставу стверджувати, що процес формування професійної готовності майбутніх юристів відбувся, а запропонована концепція на практиці довела свою ефективність і може бути визнаною як теоретико-методологічні засади конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано новий підхід до конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів в умовах вищого навчального закладу, що відображено в розробці й обґрунтуванні теоретичних та методологічних засад цього процесу. Результати проведеного дослідження підтвердили правомірність провідних положень гіпотези, засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких висновків:

1. Аналіз ступеня дослідженості проблеми юридичної освіти у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практичній діяльності вищих навчальних закладів показав, що вивченню методологічних, теоретичних, методичних аспектів професійної підготовки майбутніх юристів приділено значну увагу. Водночас, досвід підготовки фахівців юридичної галузі, здобутки у вирішенні завдань їхнього професійного становлення актуалізують проблему конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів, потребують її комплексного, системного розв'язання. Актуальність і перспективність дослідження обраної проблеми зумовлені: цілісністю та неперервністю процесу

професійної підготовки майбутніх юристів, стандартизацією й ступеневістю вищої освіти, наявністю суперечностей, які гальмують реалізацію завдань розвитку професійної готовності майбутніх юристів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, неоднорідністю вітчизняних моделей фахової підготовки майбутніх юристів. Подолання означених суперечностей потребує системного впровадження цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів, створення сприятливих психолого-педагогічних умов для їхнього професійного становлення та розвитку, формування професійно значущих якостей, необхідних для забезпечення успішного розв'язання професійних завдань майбутньої юридичної практики.

2. У дисертації досліджено сучасний стан професійної підготовки майбутніх юристів з урахування сутності й особливостей їхньої професійної діяльності. Юридичну освіту визначено як процес безперервного особистісно-професійного становлення фахівця в умовах соціокультурного розвивального простору навчального закладу, результатом якого є досягнутий рівень професійної готовності, що дозволяє якісно вирішувати професійні завдання в майбутній професійній діяльності. Охарактеризовано шляхи реформування сучасної юридичної освіти: забезпечення чіткого порядку ліцензування, атестації й акредитації юридичних навчальних закладів; удосконалення дії системи профільних навчально-методичних об'єднань; посилення контролю за якістю юридичної освіти; контроль за дотриманням норм державного галузевого освітнього стандарту; модернізація змісту юридичної освіти відповідно до вимог часу й рівня розвитку світового освітнього процесу, модернізація методологічних засад юридичної освіти. Процес професійної підготовки майбутніх юристів в умовах вищого навчального закладу визначено як сукупність професійного, соціального та особистісно-морального розвитку майбутнього юриста в сприятливих умовах технологічного та науково-методичного забезпечення фахової підготовки в освітньому середовищі вищого навчального закладу. Визначено завдання професійної підготовки майбутніх юристів: підготовка фахівців юридичної сфери, здатних творчо й відповідально використовувати професійні знання, навички та вміння; забезпечення реалізації завдання виховання правової культури, свідомості та відповідальності громадян; дотримання норм юридичної деонтології, виходячи з інтересів і держави, і окремого громадянина; оволодіння професійною культурою та професійно значущими для юриста якостями; прагнення до вдосконалення в професійній діяльності.

3. Визначено методологічну основу конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів. Базовим

методологічним підходом дослідження став системний підхід, що дає змогу розглядати професійну підготовку майбутніх юристів як систему. Здійснена дослідна діяльність виявила, що елементами системи професійної підготовки майбутніх юристів є засоби підготовки, які входять до складу системи й виконують визначені функції. Кожен з цих елементів має свою мету й завдання, конкретний зміст, засоби й методи. Професійна підготовка майбутніх юристів включає теоретичну, професійно-практичну, психолого-педагогічну та психофізіологічну підготовку. Педагогічну систему професійної підготовки майбутніх юристів визначено як комплекс ефективних засобів, специфічних процесуальних принципів, змісту, методів і прийомів формування професійних якостей, методів і критеріїв оцінки професійної готовності юристів, функціонування яких детерміноване цілями їхньої професійної підготовки й принципами конструювання моделей професійної підготовки, що фокусують наявні зв'язки та стосунки при вирішенні відповідної підготовки.

4. У дисертації обгрунтовано теоретико-методологічні засади конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів. Цільова модель професійної підготовки юриста визначає стратегію досягнення цілі професійної підготовки та методи контролю й оцінки професійної готовності юриста до реальної юридичної діяльності. Ця модель відбиває особливості професійної діяльності юриста, соціальне замовлення до його професійної підготовки та знаходиться під впливом сучасного соціально-економічного устрою суспільства. Установлено, що системотвірним центром цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів є єдиний фокусуючий результат – забезпечення верховенства права. Складниками цієї моделі є чотири основні напрями підготовки: теоретична, професійно-практична, психолого-педагогічна та психофізична.

5. Процес конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутнього юриста представлено як конструкцію з сукупності таких моделей: концептуальна модель, змістовна модель та результативна модель, що відбиває рівень готовності майбутнього юриста до професійної діяльності. Змістовна модель складається з професійних якостей, знань та вмінь, якими повинен володіти майбутній юрист відповідно до професіограми. Концептуальна модель має своїми складниками два блоки, а саме: загальну характеристику професії та особливості професійної діяльності. Професійну готовність юриста представлено як результат професійної підготовки, що ґрунтується на знаннях сутності та специфіки професійної діяльності юриста, інтеграції мотиваційних, емоційних, інтелектуальних, психофізіологічних, психологічних та фізичних

компонентів, що забезпечують ефективне виконання юристом професійних функцій.

6. Визначено, що цільова модель професійної підготовки майбутнього юриста має ґрунтуватися на професіограмі юриста. Професіограма визначена як структурнозмістова частина моделі фахівця, що відображає вимоги, які ставляться до людини та які спричинені характером професійної діяльності й умовами, супутніми цій діяльності. Професіографічний профіль юриста – це відображення суб'єктивних і об'єктивних характеристик суспільно-правової діяльності юриста. Визначено, що складниками професіографічного профілю юриста є когнітивна, регуляторна, вольова та комунікативна сфери його професійної діяльності. До когнітивної (пізнавальної) сфери належать мислення, мова, мнемонічні та сенсорні процеси, увага, уява, до регуляторної сфери діяльності юриста – емоційні властивості, а саме: гуманність, чесність, патріотизм, відповідальність; до вольової сфери – принциповість, організованість, наполегливість, лідерство. Комунікативна сфера юриста є інтеграцією інформативності (соціальна активність, здібність до прийому і передачі вербальної і образної інформації) та інтерактивності (здібність до взаємодії, товариськість, колективізм). У професіограмі юриста розкрита загальна характеристика професії (описова частина професіограми); основні операції юридичної діяльності та умови праці юриста; психограма. Представлена психограма юриста, що містить опис психологічних характеристик і психологічно значущих якостей спеціаліста в галузі правознавства. Дослідження виявило, що до таких характеристик та властивостей відповідно до особливостей діяльності юриста належать: особистісні, інтелектуальні, психофізіологічні, фізичні, комунікативні якості, емоційно-вольова сфера юриста, нормативність, ставлення до себе та праці. Серед досліджених здібностей, необхідних для здійснення ефективної юридичної діяльності, фахівцеві необхідні розвинене наукове мислення, уява, інтуїція, відповідний рівень культури мови тощо. За результатами теоретичних узагальнень, опитування й анкетування юристів-практиків та майбутніх юристів здійснено практичну розробку професіограми юриста.

7. Практична реалізація цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів вимагала використання в навчальному процесі форм, методів і засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, наближення змісту навчальних завдань до проблем діяльності юристів у реальних умовах, спрямування педагогічного забезпечення навчального процесу на розвиток необхідних професійних,

практичних, психологічних, педагогічних та психофізіологічних знань, умінь, навичок, якостей та властивостей.

8. Розроблено та експериментально перевірено науково-методичне забезпечення конструювання та реалізації на практиці цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів: навчальні програми, плани, методичні рекомендації до дисциплін „Професійна діяльність юриста і методика правової роботи”, „Досудове виробництво з кримінальних справ”, „Сучасна концепція соціально-правової держави”, „Право соціального та пенсійного забезпечення”, „Господарське право”; методичних рекомендацій щодо організації активної навчально-пізнавальної діяльності студентів; методичні рекомендації до проведення тренінгів, рольових та сюжетно-рольових ігор, мозкового штурму, інструктивних матеріалів щодо впровадження їх у навчальний процес.

9. У процесі експериментальної діяльності було розроблено критерії, показники та рівні професійної готовності майбутніх юристів, що дає можливість визначити ефективність реалізації цільової моделі професійної підготовки цих фахівців. До критеріїв оцінювання рівня професійної готовності віднесено: загальну теоретичну підготовку майбутніх юристів, їхній творчий потенціал та практичну готовність до юридичної діяльності. Для кожного з критеріїв було визначено показники їх прояву та рівні сформованості компонентів професійної готовності майбутніх юристів: низький, достатній, високий. Результати експериментального дослідження дозволили здійснити ранжування рівня професійної готовності студентів експериментальної та контрольної груп, що була сформована внаслідок реалізації в навчальному процесі цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів. На основі зіставлення отриманих у проведеному педагогічному експерименті результатів, їхнього кількісного та якісного аналізу виявлено, що реалізація в навчально-виховному процесі цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів призвела до суттєвих статистично значущих змін у рівні сформованості кожного складника професійної готовності й досліджуваного феномену загалом.

Реалізація основних положень дослідження спрямована на якісне доповнення існуючої педагогічної практики професійної підготовки майбутніх юристів в умовах вищого навчального закладу, а також на подальше вдосконалення моделей професійної підготовки майбутніх юристів у системі вищої освіти України на світовому та європейському освітньому просторі.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів професійної підготовки майбутніх юристів і потребує подальшої розробки науково-

методичного супроводу. До перспективних напрямів подальших наукових пошуків відносимо розробку цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів у вищих навчальних закладах I – II рівня акредитації; конструювання цільових моделей професійної підготовки на освітньо-кваліфікаційному рівні „магістр”; з урахуванням юридичних спеціальностей, розробку інструментарію формування професійної майстерності юристів у системі підвищення кваліфікації.

ОСНОВНІ МАТЕРІАЛИ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В РОБОТАХ:

Монографії, навчально-методичні посібники

1. **Рижиков В. С.** Теорія і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів : Монографія / Вадим Степанович Рижиков. – Херсон : Вид-во „Айлант”, 2010. – 280 с.

2. **Рижиков В. С.** Теорія та практика ігрового навчання в професійній підготовці майбутніх юристів : монографія / Вадим Степанович Рижиков. – Херсон : Вид-во „Айлант”, 2011. – 215 с.

3. **Рижиков В. С.** Методика проведення самостійної роботи і „Мозкового штурму” в професійній підготовці майбутніх юристів на прикладі навчальної дисципліни „Теорія соціального управління” : навч. посіб. / Вадим Степанович Рижиков. – Кіровоград : Центр Інновац. технологій, 2010. – 122 с.

Статті в наукових фахових виданнях

4. **Рижиков В. С.** Значення цілісного педагогічного процесу в побудові професіографічного профілю юриста / В. С. Рижиков // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2009. – № 23 (186). – С. 55 – 64.

5. **Рижиков В. С.** Теоретичне та практичне значення цільової моделі в професійній підготовці фахівців-юристів / В. С. Рижиков // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2009. – №5 (168). – С. 99 – 103.

6. **Рижиков В. С.** Професійне самовизначення випускників ВНЗ в умовах ринкової економіки / В. С. Рижиков // Рідна школа. – № 3 – 4 (бер.-квіт.). – С. 20 – 21.

7. **Рижиков В. С.** Технологія розробки професіограми майбутнього юриста / В. С. Рижиков // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2010. – №10 (197). – С. 55 – 65.

8. **Рижиков В. С.** Теорія виховання як складова цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів / В. С. Рижиков // Освіта Донбасу. – 2009. – № 6 (137). – С. 41 – 47.

9. **Рижиков В. С.** Місце цільової моделі у педагогічному процесі формування спеціалістів-юристів / В. С. Рижиков // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми. – 2009. – № 5. – С. 232 – 235.

10. **Рижиков В. С.** Соціально-психологічний профіль та особистісні характеристики юриста як складові професіограми у професійній підготовці спеціаліста / В. С. Рижиков // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 9 (196). – С. 249 – 258.

11. **Рижиков В. С.** Педагогічна система формування складових юридичної діяльності відповідно до професіографічного профілю юриста / В. С. Рижиков // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2010. – №12 (199). – С. 185 – 193.

12. **Рижиков В. С.** Теоретичне підґрунтя конструювання цільових моделей (професіограми) сучасного фахівця юриста / В. С. Рижиков // Освіта на Луганщині. – 2010. – Вип. №1 (32). – С.60 – 66.

13. **Рижиков В. С.** Педагогічний процес як системна цілісність професіограми у професійній підготовці майбутніх юристів / В. С. Рижиков // Наукові зап. : зб. наук. пр. ; укладач Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. № 86. – С.140 – 148. (Сер. Педагогічні та історичні науки).

14. **Рижиков В. С.** Формування юридичної та економічної культури майбутніх фахівців як складових професійної підготовки юриста / В. С. Рижиков // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. № 41. – С. 122 – 126.

15. **Рижиков В. С.** Змістовна частина дидактичного наповнення професіограми у професійній підготовці майбутніх юристів / В. С. Рижиков // Вісн. Нац. акад. держ. прикордон. служби України. – 2010. – №3 – [Електронний ресурс] – nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadps/2010_3/zmist.html

16. **Рижиков В. С.** Практичне значення використання теоретичних основ наукового поняття «система» та системного підходу у розробці цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів / В. С. Рижиков // Наук. зап. : Педагогіка. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. № 87. – С.133 – 141.

17. **Рижиков В. С.** Системний підхід у педагогічній проблемі професійної підготовки майбутніх юристів відповідно до професіографічного профілю / В. С. Рижиков // Наук. зап. : Педагогіка. –

К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. № 91. – С. 199 – 206.

18. **Рижиков В. С.** Значення формування професійних якостей та індивідуально-особистісних характеристик у професійній підготовці майбутніх юристів на прикладі фрагмента професіограми юриста / В. С. Рижиков // Зб. наук. пр. № 55. Серія: Педагогічні та психологічні науки / Держ. прикордон. служба України, Нац. акад. Держ. прикордон. служби України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2010. – С. 104 – 107.

19. **Рижиков В. С.** Компетенції та основні якості і знання, які повинен опанувати майбутній юрист у процесі професійної підготовки відповідно до професіограми юриста й реформування юридичної освіти / В. С. Рижиков // Освіта Донбасу. – 2011. – № 1 (144). – С. 89 – 93.

20. **Рижиков В. С.** Теоретичні основи організації цілісного педагогічного процесу професійної підготовки майбутніх юристів відповідно до професіограми / В. С. Рижиков // Освіта Донбасу. – 2011. – № 2 (145). – С. 91 – 95.

21. **Рижиков В. С.** Складові та змістовна частина професійної підготовки майбутніх юристів відповідно професіограми / В. С. Рижиков // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2011. – №10 (221). – С. 126 – 131.

22. **Рижиков В. С.** Зміст та складові професійної підготовки майбутніх юристів відповідно професіограми / В. С. Рижиков // Вісн. Нац. академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс] – nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadps/2011_2/zmist.html

23. **Рижиков В. С.** Теорія та практика використання ігрового навчання на практичних заняттях при професійній підготовці майбутніх юристів / В. С. Рижиков // Наукові зап. Серія : педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 99. – С.183 – 188.

24. **Рижиков В. С.** Теоретичні основи побудови професіограми та наукове обґрунтування цілісної професійної підготовки майбутнього юриста / В. С. Рижиков // Освіта Донбасу. – 2011. – № 3 (146). – С. 56 – 61.

25. **Рижиков В. С.** Змістовна частина (знання, навички, вміння) професійної підготовки майбутнього юриста відповідно до професіограми / В. С. Рижиков // Освіта Донбасу. – 2011. – № 4 (147). – С. 51 – 55.

26. **Рижиков В. С.** Формування сучасного спеціаліста-юриста відповідно до професіографічного профілю на практичних заняттях з допомогою ігрового навчання / В. С. Рижиков // Теоретичні питання

культури, освіти та виховання : збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. № 43. – С. 60 – 62.

27. **Рижиков В. С.** Сутність та значення юридичної освіти для розбудови незалежної правової держави / В. С. Рижиков // Наук. зап. : Педагогіка. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. № 96. – С. 174 – 180.

28. **Рижиков В. С.** Методика використання «мозкового штурму» на семінарських заняттях в професійній підготовці майбутніх юристів відповідно до професіографічного профілю / В. С. Рижиков // Наук. зап. : Педагогіка. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. № 97. – С. 172 – 178.

29. **Рижиков В. С.** Характеристики та особливості професійної діяльності майбутнього юриста, які мають бути сформовані в процесі професійної підготовки / В. С. Рижиков // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : збірник наук. пр. – К.: КНЛУ, 2011. – Вип. № 44. – С.108 – 111.

30. **Рижиков В. С.** Значення економічної освіти при формуванні сучасного фахівця та населення в цілому. / В. С. Рижиков // Наук. пр. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка 2006. – Вип. XI. – С. 71 – 75.

Статті в інших наукових виданнях. Матеріали конференцій

31. **Рижиков В. С.** Формування психологічних чинників у процесі ігрового навчання майбутніх юристів / В. С. Рижиков // Наук. пр. МАУП. – К., 2008 – Вип.3 (19) – С.177 – 181.

32. **Рижиков В. С.** Значення психологічних теорій у формуванні сучасного юриста-правознавця на практичних заняттях за допомогою ігрового навчання / В. С. Рижиков // Наук. пр. МАУП. – К., 2009 – Вип.1(20) – С. 188 – 191.

33. **Рижиков В. С.** Теоретико-методологические основы построения профессиограммы будущего юриста / В. С. Рижиков // Інноваційні технології соціально-гуманітарного профілю в системі освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : НФПУ, 2009. – С. 25 – 41.

34. **Рижиков В.С.** Економічна культура юриста як проблема розвитку ринкових відносин / В. С. Рижиков // Наук. пр. МАУП. – К., 2010. – Вип.1(24) – С. 52 – 56.

35. **Рижиков В. С.** Значення економічної культури юриста в стабілізації макроекономіки / В. С. Рижиков // Наук. пр. МАУП. – К., 2010. – Вип.2(25) – С. 62– 66.

36. **Рижиков В. С.** Теорія виховання як складова формування духовності відповідно цільової моделі професійної підготовки майбутніх

юристів / В. С. Рижиков // Духовність українства ХХІ століття : матеріали ХІ Всеукр. наук.-практ. конф. – Кіровоград : ВМУРОЛ „Україна”, 2011. – С. 166 – 173.

37. **Рижиков В. С.** Теорія виховання як складова духовності відповідно до цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів / В.С.Рижиков // Актуальні проблеми українознавства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : МАУП, 2012. – С. 271 – 278.

38. **Рижиков В. С.** Формування сучасного фахівця-юриста на практичних заняттях за допомогою ігрового навчання / В. С. Рижиков // На шляху до науки ХХІ сторіччя : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : НФПУ, 2010. – С. 102 – 108.

Рижиков В. С. Теоретичні і методологічні основи конструювання цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Луганськ, 2013.

У дисертації на основі аналізу наукової літератури розкрито ступінь дослідженості проблеми юридичної освіти у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії, схарактеризовано сучасний стан та тенденції професійної підготовки майбутніх юристів у практичній діяльності вищих навчальних закладів з урахуванням сутності й особливостей їхньої професійної діяльності. Уперше визначено та обґрунтовано теоретичні та методологічні засади конструювання цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів. Представлено професіограму юриста, що містить загальну характеристику професії фахівця юридичної галузі та його психограму, розроблено психографічний профіль юриста. Розкрито сутність, структуру та особливості конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів у вищих навчальних закладах. Схарактеризовано особливості практико зорієнтованої підготовки майбутніх юристів засобами інтерактивних технологій; визначено сутність та специфіку психолого-педагогічної підготовки студентів юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах. Розроблено науково-методичне забезпечення реалізації цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів та здійснено експериментальну перевірку його ефективності.

Ключові слова: юридична освіта, професійна підготовка майбутніх юристів, цільова модель професійної підготовки майбутніх юристів, теоретико-методологічні засади конструювання цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів, професіограма юриста, психограма юриста, психолого-педагогічна підготовка майбутнього юриста, науково-методичне забезпечення реалізації цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів.

Рыжиков В. С. Теоретические и методологические основы конструирования целевых моделей профессиональной подготовки будущих юристов. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное учреждение „Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”. – Луганск, 2013.

В диссертации разработаны и обоснованы: теоретические и методологические основы конструирования целевых моделей профессиональной подготовки будущих юристов (концепцию; критерии профессиональной готовности (общая теоретическая готовность будущих юристов, творческий потенциал, практическая готовность). Определены психолого-педагогические условия профессиональной подготовки будущих юристов в вузе заведении. Охарактеризована методологическая основа конструирования целевой модели профессиональной подготовки будущих юристов. Базовым методологическим подходом исследования стал системный подход, позволивший рассматривать профессиональную подготовку будущих юристов как систему. Элементами системы профессиональной подготовки будущих юристов стали виды подготовки: теоретическая, психолого-педагогическая, психофизиологическая и практическая подготовка будущего юриста. Педагогическую систему профессиональной подготовки будущих юристов определено как комплекс эффективных средств, специфических процессуальных принципов, содержания, методов и приемов формирования профессиональных качеств, методов и критериев оценки профессиональной готовности юристов, функционирование которых детерминировано целями их профессиональной подготовки и принципами конструирования моделей профессиональной подготовки, фокусируют имеющиеся связи и отношения при решении педагогических задач системной подготовки.

В диссертации процесс конструирования целевой модели профессиональной подготовки будущего юриста представлено как конструцию из таких моделей: концептуальная модель, содержательная

модель и результативная, которая характеризует готовность будущего юриста к профессиональной деятельности. Содержательная модель состоит из профессиональных качеств, знаний и умений, которыми должен обладать будущий юрист соответствии с профессиограммой: неподкупность, отстаивание законности, как основного приоритета в профессиональной деятельности юриста, оперативное принятие решения, высокий профессионализм, ответственность за принимаемые решения. Концептуальная модель включает два блока, а именно: общая характеристика профессии и особенности профессиональной деятельности. Профессиональную готовность юриста представлено как результат профессиональной подготовки, основанной на знаниях сущности и специфики профессиональной деятельности юриста, интеграции мотивационных, эмоциональных, интеллектуальных, психофизиологических, психологических компонентов, обеспечивающих эффективное выполнение юристом профессиональных функций.

Разработано профессиограмму и психограмму будущего юриста, его психографический профиль юриста с учетом когнитивной, регуляторной, волевой и коммуникативной сферы. Раскрыты пути усовершенствования содержания образовательно-профессиональной программы подготовки будущих юристов, методы и организационные формы учебно-воспитательного процесса с учетом требований относительно использования интерактивных форм обучения в юридическом образовании, формы и методы психолого-педагогической подготовки будущих юристов. Представлено научно-методическое обеспечение конструирования целевой модели профессиональной подготовки юриста.

Ключевые слова: юридическое образование, профессиональная подготовка будущих юристов, целевая модель профессиональной подготовки будущих юристов, теоретико-методологические основы конструирования целевой модели профессиональной подготовки будущих юристов, профессиограмма юриста, психограмма юриста, психолого-педагогическая подготовка будущего юриста, научно-методическое обеспечение реализации целевой модели профессиональной подготовки будущих юристов.

Ryzhykov V. S. Theoretical and Methodological Principles of Designated Model Construction for the Professional Training of Future Lawyers. Manuscript.

Dissertation for a doctoral degree in Pedagogics. Speciality: 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – State institution „Luhansk Taras Shevchenko National University”. – Luhansk, 2013.

Theoretical and methodological principles of designated model construction for the professional training of future Lawyers (concepts; the criteria of professional preparedness (the general theoretical preparedness of future Lawyers, the development of creativity, the practical preparedness)) are devised and grounded. The psychological and pedagogic requirements for professional training of future Lawyers in a High School are set in the paper. The conceptual charter models, the content models and characteristics of professional preparedness of future Lawyers as well as the system of professional training of future Lawyers (theoretical, psychological and pedagogical, psycho-physiological and practical training) are described in the dissertation. The profессиogram of future Lawyers which shows the general professional description, the basic professional actions, and terms of work as well as a psychogram is submitted to the consideration. The psychographic type of a Lawyer has been composed taking into account the data from cognitive, regulatory, volitional and communicative field. The dissertation shows the possibilities of applying of psychological features as the main constituents in the designated model of future Lawyers professional training.

The author contributed into broadening the content of educational and vocational programs of future Lawyers training, methods and organization form of educational process; the theory of interactive forms of Law teaching; the methods of psychological and pedagogical trainings of future Lawyers. The methodological modeling principles of the professional training of future Lawyers are given in the paper.

Key words: the theoretical and methodological principles, the designated model of the professional training of future Lawyers, the construction of the designated model, legal activities, legal education, professional training of future Lawyers, profессиogram of a Lawyer, profессиogram profile of a Lawyer, the psychological and pedagogic training of a Lawyer.